

і суспільних органах. Це право, на його думку, стосується здійснення представницьких функцій лише у зв'язку «з реалізацією прав і обов'язків цих організацій і їхніх членів, обумовлених предметом і сферою їхньої діяльності відповідно до статуту і положень» [12]. У результаті автор робить висновок, що необхідні підстави для здійснення громадськими організаціями, крім профспілок, представницьких функцій у суді відсутні, а положення, закріплене п. 3 ст. 112 ЦПК, варто визнати як не відповідне природі й основним принципам інституту представництва в цивільному судочинстві. Однак, проведений вище аналіз нормативних актів, дозволяє зробити висновок, що в даний час представництво громадськими організаціями можливе, і має відповідну правову регламентацію.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.
2. Тертышников В. И. Гражданский процесс: Курс лекций. — 1995. — С. 54.
3. Гражданское процессуальное право Украинской ССР / М. И. Штефан, Е. Г. Дрижчапая, Л. К. Радзиевская и др. — К.: Вища шк., 1989. — С. 76.
4. Представительство граждан в суде: Учеб. пособие для студ. юрид. спец. вузов / М. И. Штефан, Е. Г. Дрижчапая, Е. В. Гусев. — К.: Лыбидь, 1991. — С. 11.
5. Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 21. — Ст. 104.
6. Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 45. — Ст. 397.
7. Гражданский процесс: Учебник / Под. ред. В. А. Мусина, И. А. Четиной, Д. М. Четота. — 2-е изд., перераб., доп. — М.: ПРОСПЕКТ, 1999. — С. 100; Штефан М. И. Гражданский процесс: Учеб. для юрид. спец. высших учреждений образования. — К.: Ін-Юрс, 1997. — С. 147; Гражданский процесс: Учебник / Под. ред. В. В. Комарова. — Х.: Одиссей, 2001. — С. 146.
8. Решетникова И. В., Ярков В. В. Гражданский процесс. — М.: ПОРМА, 2000. — С. 79; Гражданский процесс: Учебник. — 3-е изд., испр. и доп. / Под ред. М. К. Треушниковой. — М.: Горещ-издат, 2000. — С. 151; Викут М. А., Зайцев И. М. Гражданский процесс России: Учебник. — М.: Юрист, 1999. — С. 117.
9. Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 45. — С. 397.
10. Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 13. — С. 64.
11. Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 1. — С. 1.
12. Гражданский процесс: Учебник / Под. ред. В. В. Комарова. — Х.: Одиссей, 2001. — С. 148.

УДК 347.161(477)

*Д. Шапошников,
аспірант ОНЮА*

УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВНАСЛІДОК РЯТУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ТА ЖИТТЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЗА НОВИМ ЦИВІЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Інститут зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб, формувався ще у радянському цивільному праві, причому спочатку, на підґрунті судової практики з'явився інститут зобов'язань внаслідок рятування майна соціалістичних організацій, а вже потім — внаслідок рятування життя і здоров'я фізичних осіб. Проблематиці зазначених зобов'язань,

у тому числі дослідженню умов їх виникнення приділяли увагу такі науковці, як М. В. Гордон, С. Н. Ландкоф, О. С. Йоффе, Ю. К. Толстой, В. Г. Вердніков, О. Ю. Кабалкін, В. О. Тархов, П. Р. Стависький, К. К. Яічков, О. О. Красавчиков, В. Ф. Маслов, Г. К. Матвеев, Є. О. Харитонов та інші.

Аналізу піддавались загальні умови виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди, понесеної при рятуванні соціалістичного майна, серед яких авторами названо: а) небезпека, що загрожувала соціалістичному майну, б) спрямованість дій громадянина на рятування цього майна, в) шкода, що виникла при цьому у громадянина (а у випадку його смерті — у інших громадян), г) причинний зв'язок між діями громадянина і шкодою, що виникла. При цьому зазначалось, що виникнення небезпеки, що загрожує соціалістичному майну, не має бути спричинене неправомірними діями самого потерпілого [1]. Сама ж небезпека має бути реальною, тобто такою, що дійсно існує, а також такою, що вже виникла, а не виникне у майбутньому.

У результаті багаторічної дискусії та розвитку вітчизняної юридичної думки зобов'язання внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб, а також майна іншої особи нарешті отримали законодавче закріплення у главі 80 нового Цивільного кодексу України 2003 р.

Відображаючи зміни у концепції регулювання цивільних відносин, глава 80 нового ЦК передбачає тепер дві ситуації: 1) рятування здоров'я та життя фізичної особи; 2) рятування майна фізичної або юридичної особи.

Ст. 1161 ЦК передбачає, що шкода, завдана особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї, відшкодовується державою у повному обсязі.

З цієї норми слідує, що внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи виникають зобов'язання, суб'єктами яких є особа, яка вчиняла рятувальні дії (рятувальник — ним може бути як фізична, так і юридична особа) і держава у особі відповідних державних органів. Змістом цих зобов'язань є право рятувальника на відшкодування зазначеної ним шкоди і обов'язок держави відшкодувати шкоду, зазанану рятувальником, у повному обсязі (втрачений зарібок, пошкоджене майно, витрати на лікування тощо).

Умовами виникнення таких зобов'язань, як слідує із змісту ст. 1161 ЦК, є:

1) наявність реальної (а не уявної, такої, про яку виникло помилкове враження у того, хто здійснював рятувальні дії) загрози для здоров'я та життя фізичної особи. Виникає питання, чи така загроза обов'язково має загрожувати і здоров'ю, і життю фізичної особи, чи має значення і те, що вона загрожувала тільки здоров'ю людини? Хоча у аналізованій статті ЦК йдеться про загрозу «здоров'ю та життю» фізичної особи, але виправданим буде вважати, що рятувальними дії будуть визнаватися і тоді, коли небезпека, загрожувала здоров'ю людини. В іншому випадку може виникнути проблема оцінки рятувальником ступеню загрози, співставлення ним рівня небезпеки, що загрожує здоров'ю іншої особи та його власному і т. п.

Таким чином, умовою виникнення зобов'язань внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб, передусім, слід вважати наявність реальної загрози

для здоров'я та життя фізичної особи: адже, у разі, коли така загроза відсутня, — нема необхідності вчиняти рятувальні дії, а отже питання про виникнення відповідних зобов'язань взагалі поставати не може [2].

Під загрозою у даному випадку слід розуміти можливість виникнення негативних наслідків для об'єктів цивільного права, немайнових або майнових цивільних прав, що належать фізичній або юридичній особі (ст. 1, 2 ЦК України 2003 р.)

Характеризуючи загрозу, як умову виникнення зобов'язань внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, варто звернути увагу на те, що у ст. 1161 ЦК України йдеться не просто про загрозу здоров'ю та життю фізичної особи (людини), а саме про «реальну загрозу» цим благам. Тобто, у вказаній нормі йдеться про існування дійсної, такої, що дійсно має місце, загрози, а не уявної небезпеки, такої, про яку виникло помилкове враження у того, хто здійснював рятувальні дії.

Як зазначалося, у ст. 1161 нового ЦК України міститься вказівка на «реальність» загрози. Це дозволяє зробити висновок, що вказана норма розрізняє «реальну» (ту, що має місце в дійсності) та «нереальну» (таку, що може виникнути у майбутньому, а поки що не існує) загрозу. У свою чергу, задовольняючи такі позови, суд має з'ясувати цю обставину, перевібивши, чи дійсно така загроза існувала, а отже — чи була необхідність вчинення дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи.

У процесі визначення характеру блага, якому загрожувала реальна небезпека, виникає питання, чи така загроза обов'язково має загрожувати і здоров'ю, і життю фізичної особи, чи має значення і те, що вона загрожувала тільки здоров'ю людини?

На нашу думку, хоча у ст. 1161 ЦК України йдеться про загрозу «здоров'ю та життю» фізичної особи, але виправданим буде вважати, що рятувальними дії будуть визнаватися і тоді, коли небезпека, загрожувала здоров'ю людини. При іншому підході до вирішення цього питання може виникнути проблема оцінки рятувальником ступеню загрози, співставлення ним рівня небезпеки, що загрожує здоров'ю іншої особи та його власному і т. п. А така постановка питання вже є характерною для відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності, а не для зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя людини [3].

Як слідує зі змісту ст. 1161 ЦК України 2003 р., умовою виникнення зобов'язань внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб, передусім, слід вважати наявність реальної загрози для здоров'я та життя фізичної особи: адже, у разі, коли така загроза відсутня, то немає необхідності вчиняти рятувальні дії, а отже питання про виникнення відповідних зобов'язань взагалі поставати не може [4].

Під загрозою у даному випадку слід розуміти можливість виникнення негативних наслідків для об'єктів цивільного права, немайнових або майнових цивільних прав, що належать фізичній або юридичній особі (ст. 1, 2 ЦК України 2003 р.).

Характеризуючи загрозу, як умову виникнення зобов'язань внаслідок ряту-

вання здоров'я та життя фізичної особи, варто звернути увагу на те, що у ст. 1161 ЦК України йдеться не просто про загрозу здоров'ю та життю фізичної особи (людини), а саме про «реальну загрозу» цим благам. Тобто, у вказаній нормі йдеться про існування дійсної, такої, що дійсно має місце, загрози, а не уявної небезпеки, такої, про яку виникло помилкове враження у того, хто здійснював рятувальні дії.

Слід зазначити, що у цьому випадку розробниками Цивільного кодексу України була сприйнята позиція, яку обґрунтовував видатний цивіліст О. С. Йоффе. При цьому останній звертав увагу на необхідність вказівки не лише на «реальність», але й «наявність» загрози [5].

Позиція О. С. Йоффе була піддана критиці у юридичній літературі. Зокрема П. Р. Стависький зазначав, що необхідності включати вказівку на реальність і наявність небезпеки немає, оскільки це ознаки, що характеризують саму небезпеку. Якщо вони відсутні, то немає і самої небезпеки, яка потребує втручання рятувальника [6];

2) відсутність у рятувальника повноважень (обов'язку) вчиняти рятувальні щодо іншої фізичної особи дії. Отже, лікарі, професійні рятувальники, вогнеборці тощо не визнаються суб'єктами вказаних зобов'язань. Підстави та умови відшкодування зазнаних ними збитків визначаються спеціальними угодами з потерпілими та актами законодавства.

Необхідною умовою виникнення зобов'язань внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб є відсутність у рятувальника повноважень (обов'язку) вчиняти рятувальні щодо іншої фізичної особи дії. Тобто, дії, спрямовані на рятування здоров'я та життя фізичної особи мають вчинятися рятувальником добровільно, з власної ініціативи та благородних спонукань. Тому лікарі, професійні рятувальники, пожежники тощо не визнаються суб'єктами вказаних зобов'язань. Підстави та умови відшкодування зазнаних ними збитків визначаються спеціальними угодами з потерпілими та актами законодавства.

Оскільки у ст. 1161 ЦК України 2003 р. йдеться про відсутність у рятувальника «повноважень» вчиняти рятувальні дії, виникає питання: що слід розуміти у даному випадку під повноваженнями?

У найбільш загальному вигляді повноваження у юридичній літературі визначають, як право однієї особи діяти від імені іншої [7]. Отже, термін «повноваження» фактично вживається як тотожне виразу «право однієї особи представляти іншу особу (право на представництво)».

У зв'язку з цим поняття та юридична сутність категорії «повноваження», як правило, розглядається при аналізі правовідносин представництва. При цьому науковці (наприклад, І. В. Шерешевський) наголошували на тому, що повноваження взагалі є категорією, котра може мати місце лише у галузі добровільного представництва, виступаючи тут як суб'єктивне право представника діяти від імені іншої особи [8].

Підбиваючи підсумок наведених вище точок зору стосовно визначення поняття повноваження у цивілістичній літературі [9], можна зробити загальний висновок стосовно того, що у цивільному праві вживання та визначення термі-

на «повноваження» має місце, головним чином, стосовно відносин представництва, хоча деякі автори усе ж таки звертають увагу на необхідність врахування динаміки поглядів стосовно тлумачення поняття «повноваження» [10].

У кожному разі, наведені визначення повноваження непридатні для застосування їх для тлумачення поняття «рятування без повноважень», котре має місце у ст. 1161 ЦК України 2003 р.

З відомих у літературі визначень повноваження, як відправний пункт для встановлення поняття повноваження у сенсі ст. 1161 ЦК України, використаним може бути, очевидно, лише визначення В. О. Рясенцева, котрий характеризував повноваження як право особливого роду, котре відрізняється від суб'єктивних прав тим, що йому не протистоїть обов'язок іншої особи. Тому повноваження не можна порушити, оскільки воно є лише можливістю діяти з правовим результатом для іншої особи [11].

Отже, якщо виходити з того, що повноваження є можливістю діяти в інтересах іншої особи, то таке розуміння повноваження є придатним і для характеристики дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи. При цьому, однак, на нашу думку, слід враховувати, що «відсутність повноважень» у сенсі ст. 1161 ЦК України 2003 р. означає відсутність не лише права, але й обов'язку діяти в інтересах іншої особи, рятувати здоров'я та життя людини.

У кінцевому підсумку «повноваження» стосовно ст. 1161 ЦК України 2003 р. слід трактувати як «право та обов'язок» однієї особи вчиняти дії, спрямовані на рятування здоров'я та життя іншої фізичної особи. Але при цьому варто звернути увагу на те, що за сенсом ст. 1161 термін «повноваження» все ж таки звучить швидше як «обов'язок» (відсутність обов'язку рятувати), а не «право». Для того, щоб у майбутньому при задоволенні позовів про відшкодування шкоди не порушувалися цивільні права та інтереси осіб, які вчиняли рятувальні дії, доцільним було б роз'яснення Верховного Суду України з цього питання;

3) спрямованість дій на рятування здоров'я та життя іншої фізичної особи. Якщо рятування виявилось лише побічним результатом діяльності якоїсь особи, то вказані зобов'язання не виникають. Наприклад, якщо особа, запобігає загибелі човна, намагаючись врятувати своє життя, і при цьому «попутно» відвертає загрозу життю та здоров'ю інших осіб, то зобов'язання з рятування здоров'я та життя не виникає. Але позитивний результат рятувальних дій щодо інших осіб не є умовою виникнення відповідних зобов'язань. Це слідує з того, що у коментованій статті йдеться про те, що особа «рятувала» (а не саме «врятувала») здоров'я та життя фізичної особи.

Практично важливим є з'ясування питання, чи має ця спрямованість дій на рятування здоров'я та життя фізичної особи усвідомлюватися особою, яка вчиняє рятувальні дії. Тобто, чи спрямованість на вчинення рятувальних дій є категорією об'єктивною, чи вона має суб'єктивний характер. Відповідь на це питання має практичне значення тому, що від неї залежить визначення того, хто може бути визнаний рятувальником у даних зобов'язаннях, зокрема, відповідь на питання, чи можуть бути рятувальниками малолітні або непов-

політні особи, а також особи, які визнані недієздатними? Адже цивільно-правова теорія виходить з того, що такі особи не здатні усвідомлювати значення своїх дій і належним чином оцінювати наслідки [12].

Отже, якщо будемо виходити з того, що закон вимагає від рятувальника усвідомлення характеру своїх дій, суб'єктивної «спрямованості» їх на рятування здоров'я та життя фізичної особи, то слід визнати, що дії осіб, які не мають повної цивільної дієздатності, не можуть бути визнані такими, що відповідають вимогам ст. 1161 ЦК України. А якщо це так, то і самі зобов'язання внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб у таких випадках не виникають. Це питання потребує, на наш погляд додаткового дослідження;

4) виникнення у рятувальника шкоди внаслідок вчинення ним рятувальних дій щодо здоров'я та життя фізичної особи. Якщо рятувальні дії мали місце, але рятувальник при цьому не зазнав шкоди, то зобов'язання не виникають.

Такий висновок випливає з того, що право особи, яка вчиняла дії здоров'я і життя фізичної особи, і обов'язок держави відшкодувати шкоду є змістом зобов'язань, які виникають внаслідок рятування здоров'я і життя фізичної особи [13]. Отже, якщо немає шкоди, то не виникає і права на її відшкодування, тобто відсутній зміст вказаних зобов'язань. Оскільки «беззмістовних» зобов'язань не існує, то без вказаної умови зобов'язання внаслідок рятування здоров'я і життя фізичної особи не виникають взагалі.

При цьому слід мати на увазі, що шкода може бути як майнового, так і немайнового характеру.

Загальні положення про відшкодування моральної та майнової шкоди містяться у ст. 22, 23 ЦК України 2003 р.

Зокрема, ст. 22 ЦК встановлює, що моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Моральна шкода відшкодовується, незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Однак у кожному випадку суд повинен враховувати конкретні обставини справи, які на його думку, мають суттєве значення для розгляду справи. Крім того, при визначенні розміру відшкодування суд повинен враховувати вимоги розумності і

справедливості, що відповідає загальним засадам цивільного законодавства передбаченим ст. 3 ЦК України 2003 р. [14].

Оскільки моральна шкода підлягає відшкодуванню незалежно від майнової шкоди, ЦК України 2003 р. не встановлює ні мінімального, ні максимального розміру відшкодування моральної шкоди. Оскільки відшкодування моральної шкоди є компенсацією за втрати немайнового характеру, вона відшкодовується одноразово. Однак законом або договором може бути передбачено і неодноразове право на відшкодування такої шкоди.

Право на відшкодування моральної шкоди, якщо воно було присуджено судом спадкодавцеві за його життя переходить до спадкоємця (ч. 3 ст. 1230 ЦК України 2003 р.).

Що стосується відшкодування збитків та інших способів відшкодування майнової шкоди, то вони у загальному вигляді передбачені ст. 23 ЦК України 2003 р.

Згідно цієї норми збитками визнаються: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

На вимогу особи, якій завдано шкоди, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована і в інший спосіб, зокрема, шкода, завдана майну, може відшкодовуватися в натурі (передання речі того ж роду та тієї ж якості, поладження пошкодженої речі тощо) [15].

При цьому слід відрізнити обов'язок боржника відшкодувати збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання, що випливає з договору (ст. 611, 623 ЦК України), від позадоговірної шкоди, тобто від зобов'язання, що виникає внаслідок завдання шкоди (глава 79, 80, 91, 82 ЦК України 2003 р.). Якщо сторони перебувають у договірних відносинах, але рятування здоров'я та життя іншої особи не пов'язане з виконанням зобов'язання, що випливає з цього договору, то підлягають застосуванню правила глави 80 ЦК України. Правильне розмежування підстав відповідальності необхідне ще і тому, що розмір відшкодування збитків, завданих кредитором невиконанням або неналежним виконанням зобов'язань за договором, може бути обмеженим (ст. 616 ЦК України), а при відшкодуванні позадоговірної шкоди, остання підлягає відшкодуванню у повному обсязі (ст. 1161, 1166 ЦК України 2003 р.). Як у випадку невиконання договору, так й за зобов'язаннями, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, чинне законодавство виходить з принципу вини контрагента (ст. 614 ЦК) або особи, яка заподіяла шкоду (ст. 1167 ЦК). Однак у зобов'язаннях, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи обов'язок відшкодування шкоди, завданої рятувальнику, покладається на державу незалежно від її вини (ст. 1161 ЦК України).

Збитки визначаються з урахуванням ринкових цін, що існували на день

добровільного задоволення боржником вимоги кредитора у місці, де зобов'язання має бути виконане, а якщо вимога не була задоволена добровільно, — у день пред'явлення позову, якщо інше не встановлено договором або законом. Суд може задовольнити вимогу про відшкодування шкоди, беручи до уваги ринкові ціни, що існували на день ухвалення рішення (ст. 623 ЦК України 2003 р.).

Слід зазначити, що у випадку вчинення рятувальних дій, спрямованих на рятування здоров'я та життя фізичної особи, внаслідок того, що такі дії вчиняються у ситуації, пов'язаній з існуванням небезпеки, нерідко завдається шкода здоров'ю та життю самого рятувальника. Оскільки питання про відшкодування такої шкоди є складним і практично важливим, розгляду різних аспектів визначення розміру шкоди, яка підлягає відшкодуванню, і порядку її відшкодування буде спеціально присвячено наступну главу цієї роботи.

При цьому має враховуватися, що ст. 1161 ЦК України 2003 р. не визначає прямо обсягу шкоди, яка підлягає відшкодуванню. Разом з тим, вона не містить і посилання на конкретну норму Цивільного кодексу, якою треба користуватися у відповідних випадках. Проте, виходячи із структурно-системного аналізу розділу Цивільного кодексу України, присвяченого недоговірним зобов'язанням, можна зробити висновок, що при визначенні обсягу і характеру шкоди слід керуватися, як нормами загальної частини Кодексу, так і правилами глави 82 ЦК України, де достатньо детально врегульовані питання відшкодування шкоди, завданої здоров'ю та життю, а також майну особи.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що, попри врегулювання зазначених зобов'язань новим Цивільним кодексом України, залишається ще багато питань, які потребують подальшого дослідження.

Література

1. Вердников В. Г., Кабалкин А. Ю. Возмещение вреда, попущенного гражданином при спасении социалистического имущества. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1963. — С. 16.
2. Ставиский П. Р. Возмещение вреда при спасении социалистического имущества, жизни и здоровья граждан. — М.: Юрид. лит., 1974. — С. 32–38.
3. Детальніше про це див., наприклад: Там само. — С. 126–127.
4. Там само. — С. 32–38.
5. Иоффе О. С. Новое обязательство в советском гражданском праве // Вестник Ленинградского университета. Сер. экономика, философия и права. — Л., 1962. — № 11, вып. 2. — С. 100–101.
6. Ставиский П. Р. Вказ. праця. — С. 31–32.
7. Див., наприклад: Казапцев Л. Учение о представительстве в гражданском праве. — Ярославль, 1878. — С. 100; Советское гражданское право / Под ред. В. А. Рясенцева. — М., 1968. — Т. 1. — С. 228; Гражданское право: Учебник / Под ред. Е. А. Суханова. — 2-е изд. — М.: БЕК, 1998. — Т. 1. — С. 399; Цивільне право України: Підручник: У 2 кп. Кп. 1 / За ред. О. В. Дзери, П. С. Кузнецової. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — С. 226. Огляд див., наприклад: Рясенцев В. А. Представительство в советском гражданском праве: Дис... д-ра юрид. наук: В 2 т. — М., 1948. — Т. 1. — С. 33–55.
8. Представительство. Поручение. Доверенность // Гражданский кодекс: Практический комментарий. — М., 1925.
9. Огляд позицій різних авторів та їхню класифікацію див., також: Советское гражданское право: В 2 т. / Под ред. О. А. Красавчикова. — М.: Высшая шк., 1972. — Т. 1. — С. 213–214.
10. Див., наприклад: Юридична відповідальність (цивільні аспекти). — Львів, 1975. — С. 193, 194. Див., також рецензію на цю працю: Ставиский П. Р., Харитонов Е. О. // Ра-

- дянське право. — 1976. — № 10. — С. 107; Гражданское право: Учебник. Ч. 1 / Под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. — М.; С.Пб.: ТЕИС, 1996. — С. 230–231.
11. Советское гражданское право: Учебник: В 2 т. / Под. ред. В. А. Рясенцева. — М.: Юрид. лит., 1975. — Т. 1. — С. 230.
 12. Див., наприклад: Цивільне право України: Підручник: У 2 кп. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, П. С. Кузнецової. — К.: Юрішком Інтер, 2002. — Т. 1. — С. 91.
 13. Див. про це, наприклад: Ставиский П. Р. Возмещение вреда при спасании социалистического имущества, жизни и здоровья граждан. — М.: Юрид. лит., 1974. — С. 125.
 14. Бурзель Ю. Щодо встановлення верхньої межі відшкодування моральної (пешайпової) шкоди // Право України. — 2003. — № 3. — С. 40–42.
 15. Див. також: Харитонов С. О. Коментар до книги першої проекту ЦК України // Держава. Суспільство. Право. — 2003. — Вип. 2. Цивільне право. — С. 45.

УДК 347.158

С. Б. Булеца,
викладач кафедри цивільного права УжНУ

ПРАВО НА ЖИТТЯ ЗАРОДКУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ (АБОРТУ)

Захист особистості зародку тісно пов'язаний з питанням легалізації абортів. На думку медицини, людське життя починається з моменту зачаття, так як тоді закладається генетичний початок і не змінюється до смерті. Розвиток зародку безперервний, тривалий, зародок 6–10 тижневий зовні має ознаки людини. Переривання вагітності серед легальних умов негативно впливає на здоров'я жінки чи на здоров'я майбутньої дитини. Тому ще за часів Гіппократа аборти були заборонені.

Медики, які виступають проти абортів погоджуються з текстом клятви Гіппократа (V–IV в. до н. е.), що містить наступне зобов'язання лікаря: «Я ніколи не дам жінці абортивного засобу». Як відомо, у даний час майбутні лікарі по закінченні ними професійного навчання також дають клятву. Спробуємо зіставити вітчизняні етичні норми з міжнародними. З цією метою звернемося, зокрема, до Декларації ВМА «Про медичні аборти» (прийнята 2-ю Генеральною Асамблеєю ВМА у вересні 1948 р., доповнена 35-ю Асамблеєю ВМА в жовтні 1985 р.). Декларація проголошує в якості основного морального принципу лікаря «повагу до людського життя з моменту її зачаття». Цей етичний принцип, на жаль, зігнорований етичними актами медичного права Росії [1].

В Угорщині починаючи з 1956 р. було проведено легально приблизно п'ять мільйонів абортів, що в порівнянні до кількості населення (за переписом населення 1998 р. — 10,21 млн людей), не було проведено ні в одній державі. Угорський народ має найгірші демографічні показники минулих десятиріч. В Радянському Союзі в 1921 р. був введений легальний аборт. Є два способи вирішення питання абортів: